

ARTICLE INFO Received: 20th April 2021Accepted: 25th April 2021Online: 30th April 2021**KEY WORDS**

sociolinguistics, language, society, social phenomenon, environment, gender, social factor, Harver Curry, history, vitality, normality, territoriality, communication, dialect

THE IMPORTANT ROLE AND CHARACTERISTICS OF SOCIO-LINGUISTICS IN LINGUISTICSAminova Nargiza Istamovna ¹¹ Teacher, Samarkand State Institute of Foreign Languages<https://doi.org/10.5281/zenodo.4732804>**ABSTRACT**

This article is devoted to sociolinguistics, one of the current fields of linguistics, which studies the relationship and influence between language and society, from which the field is explained, its origin, study and the invaluable role of social factors in communicating in a foreign language. It also provides information on the criteria for sociolinguistics to shed light on the social nature of language, and provides an example of the expected results.

SOTSIOLINGVISTIKANING TILSHUNOSLIKDAGI MUHIM O'RNI VA O'ZIGA XOS JIHLTLARIAminova Nargiza Istamovna ¹¹ O'qituvchi, Samarqand davlat chet tillari instituti**MAQOLA TARIXI**

Qabul qilindi: 20-aprel 2021

Ma'qullandi: 25-aprel 2021

Chop etildi: 30-aprel 2021

KALIT SO'ZLAR

sotsiolingvistika, til, jamiyat, ijtimoiy hodisa, muhit, jins, ijtimoiy faktor, Xarver Kurri, tarixiylik, hayotiylik, me'yoriylik, hududiylik, muloqot, sheva.

Bugungi global taraqqiyot asrida chet tillarini bilish qobiliyati insonlarga qo'yiladigan eng muhim talablardan biri hisoblanadi. Zero, kishi turli millat va jamiyat vakillari bilan muloqotga kirishadi va o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishishda chet tilini yaxshi bilish muhim ahamiyat kasb etadi. Chet tili o'qituvchilari albatta tilni o'rgatish jarayonida chet tilining o'ziga xos jihatlari, uning

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va ta'sirni o'rganuvchi tilshunoslik dolzarb sohalaridan bo'lgan sotsiolingvistikaga bag'ishlangan bo'lib, undan ushbu sohaga izoh berilib, uning kelib chiqishi, o'rganish sohasi hamda ijtimoiy faktorlarning chet tilida muloqotga kirisha olishdagi beqiyos ahamiyati haqidagi ma'lumotlar ham o'rin olgan. Shuningdek, sotsiolingvistikaning tilning ijtimoiy tabiatini yoritish mezonlari haqida ham ma'lumotlar berilgan va kutilayotgan natijalar misol tariqasida keltirilgan.

grammatik, fonetik, leksik xususiyatlarini va kerakli hollarda uslubiy tomonlarini ham hisobga olgan holda o'z o'quvchilariga o'rgatishga harakat qilishadi. Bu aytilgan jihatlari shubhasiz til o'zlashtirishda muhim hisoblanadi, ammo yana bir soha borki uni hisobga olinmasa, o'quvchilar chet tilida muvaffaqiyatli muloqotga erishishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bu

tilshunoslikning nisbatan yangi sohalaridan biri bo'lib, sotsiologiya deb nom olgan.

O'z nomidan ham sezilib turganidek, sotsiologiya - bu tilshunoslikning jamiyat bilan bog'liq bo'lgan sohasidir, ya'ni jamiyatdagi turli faktorlarning tilga va o'z o'rnida, nutqqa bo'lgan ta'sirini o'rganuvchi tilshunoslikning bir tarmog'i hisoblanadi. Sotsiologiya til va insoniyat madaniy-ijtimoiy muhiti o'rtasidagi munosabatni va ushbu aloqa nutq uslubiga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganadigan fan.

Boshqa jihatlar qatorida esa insonning yoshi, jinsi, etnik kelib chiqishi, ijtimoiy tabaqasi, ma'lumoti, makon va vaqt muloqotning rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini tahlil qiladi. Ushbu soha mavhum tizim sifatida qaraladigan til bo'yicha tadqiqotlar sohasini kengaytirish maqsadida paydo bo'ldi.

Sotsiologiya atamasini birinchi bo'lib Xarver Kurri o'z ishida ishlatgan (*"Sotsiologiyaning proektsiyasi: nutqning jamiyatdagi bilan aloqasi (1952)"*).

Biroq, 1964 yilda Amerika Qo'shma Shtatlarida tilshunoslar, sotsiologlar va antropologlar o'rtasida ushbu yangi istiqbolni tahlil qilish uchun bir necha uchrashuvlar bo'lib o'tgandan so'ng, bu soha jadal rivojlanib, taniqli tadqiqot sohasi sifatida o'zini namoyon qila boshladi. Hozirgi vaqtda sotsiologiya ikkita keng tarmoqqa bo'linadi: empirik, u til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar to'g'risida ma'lumot olish bilan shug'ullanadi va nazariy, ularni tahlil qilish va ular haqida xulosalar chiqarish bilan shug'ullanuvchi tarmoq.

Sotsiologiya - bu tilni va uning yaratilishidagi ijtimoiy va madaniy sharoit bilan aloqalarini o'rganadigan fan.

Buning uchun u ma'lum bir jamoada foydalanishning haqiqiy holatlarini tekshiradi, shaxslarning og'zaki ravishda qanday munosabatda bo'lishlarini va ba'zi birikma va

idiomatik qoidalarni qo'llanilishini tahlil qiladi.

Barcha jamiyatlarda nutqning o'ziga xos uslubi mavjud bo'lib, bu o'z navbatida suhbatdoshlarning yoshi, jinsi, tayyorgarlik darajasi va ijtimoiy sinfiga qarab o'zgaradi. Boshqa tomondan, so'zlashuv va so'zlashuv usullari ham dialog o'tkaziladigan joy va kontekstga qarab o'zgaradi. Ushbu omillar va ularning tilga ta'siri hamda uning so'zlarni tanlashga bo'lgan ta'siri usullari sotsiologiya tomonidan o'rganiladi.

Til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni, tilning falsafa, ijtimoiy psixologiya, etnografiya bilan bog'liq jihatlarini o'rganuvchi soha *sotsiologiya* (ijtimoiy tilshunoslik) dir. Sotsiologiya quyidagi masalalarni o'rganadi:

1. Jamiyat va til o'zaro bog'liq, mutanosib tarixiy jarayon, hodisadir.
 2. Jamiyat taraqqiy eta borgan sari tilning ijtimoiy vazifalari ham takomillashib boradi.
 3. Adabiy tilning, shevalarning lug'at boyligi kengayadi, ortib boradi.
 4. Yashash muhiti yaqin, turmush tarzi o'xshash hamda o'zaro iqtisodiy munosabatlari shakllangan xalqlarning tillari bir-biriga ta'sir ko'satadi. Tillar leksik jihatdangina emas, balki grammatik jihatlariga ko'ra ham ta'sirlashadi.
- Dunyo tillarining, ma'lum ma'noda, o'ziga xosligini yorituvchi, muayyan tilning boshqa tillardan farqli jihatlarini ko'rsatuvchi tadqiqotlar yaratilgan. Mazkur tadqiqotlarning bosh masalasi til va jamiyat munosabati talqinidir. Tilning jamiyat bilan bog'liq tomonlarini o'rganish tilning o'ziga xos ichki qurilishi, imkoniyatlarini yoritishda ahamiyatlidir.

Kishilik jamiyati taraqqiyoti davomida aloqa-munosabat vositasi bo'lgan tilning jamiyatga bo'lgan nisbatini turlicha izohlashgan. Har xil fikrlar, turli nazariyalar vujudga kelgan. Ba'zi guruhlar tilni tirik

organizm sifatida tushunishgan. Ba'zilar o'zgarmas voqelik sifatida qarashgan. Bunday qarashlarni tanqidiy-tahliliy ravishda o'rganib, quyidagicha umumlashtirish mumkin:

1. Til tabiiy-biologik hodisa emas.
2. Tilning mavjud bo'lishi va uning taraqqiyoti tabiat qonunlariga bog'liq emas.
3. Til kishilarning tabiatiga, irqiga, nasliga aloqador emas.
4. Jamiyat bo'lib uyushgan kishilargina aloqa-munosabat vositasi bo'lgan tilga ega. Til kishilik jamiyatining asrlar davomidagi tarixiy-ijtimoiy tajribasi asosida yuzaga kelgan ijtimoiy hodisadir. Til va jamiyat taraqqiyoti uzviy bog'liqdir. Jamiyatda ro'y beradigan har qanday voqelik, ma'lum ma'noda tilda o'z ifodasini topadi. Tilning ijtimoiy tabiati uning jamiyatda mavjud bo'lishi hamda jamiyat manfaatlariga xizmat qilishida namoyon bo'ladi.

Sotsiolingvistika tilning ijtimoiy tabiatini tahlil qiluvchi asosiy soha hisoblanadi. Sotsiolingvistika tilning ijtimoiy tabiatini yoritishda **tarixiylik**, **hayotiylik**, **me'yoriylik**, **hududiylik** kabi qator mezonlarga amal qiladi.

Avvalo, til voqelik sifatida mavjud bo'lishi uchun muayyan tarixiy taraqqiyot bosqichini o'tishi kerak. Tilning paydo bo'lishi, yaxlit tizim tarzida shakllanishi, ijtimoiy hodisa sifatida mavjudligi uning **tarixiyli** bilan bog'liq.

Tilning **hayotiyli** uning aloqa-munosabat vositasi sifatida mavjulligidir. Til hayotiyligini yo'qotsa, o'lik tilga aylanadi. Til hayotiy bo'lishi uchun shu tildan foydalanadigan jamiyat zarur bo'ladi. Ba'zan o'lik tillar qaytadan tirik tilga aylanishi mumkin, degan fikr ham mavjud va buning isboti sifatida ivrit tilini misol qilib keltirish mumkin. Bu qarashni nisbiy deb baholash kerak. Negaki, til aloqa munosabat vositasi sifatidagi ahamiyatini yo'qotdimi, uni sun'iy ravishda

tiklab bo'lmaydi.

Sotsiolingvistikadagi **me'yoriylik** mezoni deyilganda tilning muayyan me'yorlar asosida muvofiqlashtiriluvchi tushuniladi. Til grammatikasiga oid qonun-qoidalarning yaratilishi me'yorlashtirishning muhim omillaridan hisoblanadi. Me'yorlashtirilgan til muayyan jamiyatning ehtiyoji uchun xizmat qiladigan, muayyan qonun-qoidalar asosida muvofiqlashtirilgan milliy-adabiy tildir.

Hududiylik tilning ma'lum hudud bilan bog'liqligini ifoda etadi. Hududiylik millat, elatga xos urf-odat, an'analar, tarixiy-etnik birlik va yagona davlat tizimining shakllanganligi bilan bog'liq. Millatning, hududning, tarixiy-etnik asos va taraqqiyotning boshqa-boshqaligi tillar o'rtasidagi farqlar uchun asos bo'ladi. Millat va etnik asosning bir xil bo'lishi hududning farq qilishidan qat'i nazar, aloqa-munosabat vositasining bir xil bo'lishini ta'minlaydi. Masalan, o'zbek va tojik tillarida har bir tilning o'ziga xosligi ko'zga tashlanadi. Bir xil etnik asosga ega bo'lgan o'zbek va qirg'iz tillari o'rtasida fonetik, leksik, grammatik farqlar bor. Adabiy til va shevalar o'rtasida ham tilning ichki tuzilishi bilan bog'liq farqlar kuzatiladi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, sotsiolingvistika insoniyat jamiyatidagi muloqotning turli shakllarini o'rganuvchi tilshunoslikning muhim sohasi bo'lgani uchun ham bu soha tilshunoslikning rivojida shuningdek, jamiyatda insonlar o'rtasida samarali muloqot shakllanishida yuksak ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan ushbu soha oliy ta'lim o'quv rejalariga ham alohida fan sifatida kiritilsa tilshunoslik bilan shug'ullanuvchilar, shu sohada ta'lim olayotganlar va eng muhimi chet tilini o'rganayotganlar uchun turli ijtimoiy qatlamlarda oson muloqotga kirishib keta olishlari uchun samarali yordamga erishilgan bo'lar edi deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A., O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka taxdid, barkarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari, T., 1997;
2. Akramov 3. M., Rafikov A.A., Proshloye, nastoyasheye i budusheye Aralskogo morya, T., 1990;
3. Nig‘matov A.N., O‘zbekiston Respublikasining ekologik huquqi, T., 2004;
4. Rafikov A.A., Geoekologik muammolar, T., 1997;
5. To‘xtayev L., Hamidov A., Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish, T., 1994;
6. Xudoyberdiev, T. S., Boltaboev, B. R., Razzakov, B. A., &Kholdarov, M. S. (2020). “To the fertilizer knife determination of resistance”. //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)//, 9(8), 65-71. <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:ajmr&volume=9&issue=8&article=011>
7. Холдаров, М. Ш. (2020). “УНИВЕРСАЛЬНО-КОМБИНИРОВАННЫЙ КУЛЬТИВАТОР УЛУЧШЕННАЯ КОНСТРУКЦИЯ УДОБРЕНИЯ”. //INTERNATIONAL JOURNAL OF DISCOURSE ON INNOVATION, INTEGRATION AND EDUCATION//, 1(5), 44-48. <http://summusjournals.com/index.php/ijdiie/article/view/355>
8. Khudoyberdiev, T. S., Boltaboev, B. R., &Kholdarov, M. S. “Improved Design of Universal-combined Cultivator-fertilizer”. //International Journal on Orange Technologies//, 2(10), 83-85. <https://www.neliti.com/publications/333419/improved-design-of-universal-combined-cultivator-fertilizer>
9. Khudoyorov, A. N., &Yuldasheva, M. A. (2020). “RESULTS OF THE RESEARCH PERFORMED ON TO SUBSTANTIATE SIZE OF COMBINED AGREGATE SOFTENER”. //IN RECENT SCIENTIFIC INVESTIGATION// (pp. 80-85). <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43151540>
10. Rakhmatjonovna, K. S. (2020). “THE IMPORTANCE OF MICRONUTRIENTS IN PLANT LIFE. (IN THE EXAMPLE OF THE ELEMENTS BORON AND MANGANESE)”. //World Bulletin of Public Health//, 1(1), 4-6. <https://scholarexpress.net/index.php/wbph/article/view/2>
11. KIZI, K. S. R., & OGLI, M. K. B. “The Importance of Esparset or Tall Crowfoot in Livestock and Its Effect on Soil Fertility and Its Cultivation Technology”. //JournalNX//, 6(11), 104-106. <https://www.neliti.com/publications/335642/the-importance-of-esparset-or-tall-crowfoot-in-livestock-and-its-effect-on-soil>
12. KHUDOYAROV, A., ABDULLAEV, D., Kholdarov, M., & NORKULOV, H. “Study Of Operating Conditions Of Combined Unit”. //JournalNX//, 6(07), 178-180. <https://www.neliti.com/publications/336540/study-of-operating-conditions-of-combined-unit>
13. ТС Худойбердиев, ШН Нурматов, БР Болтабоев, МШЎ Холдаров, АМ Абдуманнопов. “НОВАЯ КОНСТРУКЦИЯ УНИВЕРСАЛЬНОГО КОМБИНИРОВАННОГО КУЛЬТИВАТОРА УДОБРИТЕЛЯ” //Life Sciences and Agriculture//, 1 (5). Дата публикации 2021. <https://cyberleninka.ru/article/n/novaya-konstruktsiya-universalnogo-kombinirovannogo-kultivatora-udobritelya>